

**FOUR HUNDRED YEARS FROM THE PUBLICATION OF DON QUIJOTE.
ALEXANDRU POPESCU TELEGA IN THE HISTORY OF THE NOVEL'S
TRANSLATION IN ROMANIAN**

Carmen-Lenuța Sveduneac

PhD Student, "Ștefan cel Mare" University of Suceava

Abstract: According to Vicente Gaos's studies, author of a monumental about Cervantes's work, Don Quixote is, after the Bible, the most translated book. This paper attempts a critically approach of the novel translations, from the first romanian printed version, the one of Heliade-Radulescu from 1839, until the last one, that Sorin Mărculescu published in 2004. To support our demonstration, we will recall the concept of `retranslation`. Given the polysemy of the term we will talk only about the definition that explains the concept as „all the simultaneous, consecutive or subsequent versions of a literary work". Victor Ivanovich launched a theory which says that "all the translations of a particular work represents a translation intertext". The aim of this approach is given by the version of Alexandru Popescu Telega in the progressively process of these "translation intertexts". The purpose of this work is constituted by the diachronically approach by which we try to find how much the translations of Don Quixote are influencing each other. The presentation of the facts and the comparative exercise of the `retranslations` of Don Quixote will take us closer to our demonstration which aim to come to establish if there is a free assumption of the relations between these retranslations and what Al. Popescu-Telega brings new with his version in the whole process.

Keywords: Don Quixote, translation, intertext, interpretation, retranslation

Potrivit studiilor efectuate de Vicente Gaos¹, autorul unei ediții monumentale a operei lui Cervantes, *Don Quijote* este cea mai tradusă carte de la biblie încoace. Studiul de față vine la 400 de ani de la apariția romanului și își propune să analizeze contextul versiunilor românești ale lui *Don Quijote*, fie ele tălmăcirii, prelucrări, adaptări (sunt excluse adaptările

¹ Vicente Gaos, Cervantes novelista, dramaturgo, poeta, Ed.Planeta, Barcelona, 1979.

pentru copii) sau traduceri, și se centrează pe versiunea lui Alexandru Popescu-Telega, care, deschide, în opinia noastră, calea receptării literaturii spaniole.

Conform unei teorii dezvoltate de Victor Ivanovici „totalitatea traducerilor unei opere constituie intertexte de traduceri”². Miza acestui demers este dată de contribuția versiunii lui Alexandru Popescu-Telega în parcursul progresiv al acestor „intertexte de traducere” Demonstrația noastră pornește de la o idee formulată de Antoine Berman³ potrivit căreia „numai în retraducere și, mai mult, în retraduceri se află adevărata miză a traducerii”.

În spațiul autohton prima traducere a romanului apare într-un moment în care cultura română întreprinde mari eforturi de sincronizare cu Europa. Dacă la numai 7 ani după apariție (1612) Thomas Shelton⁴ traduce în engleză prima parte a romanului, fiind urmat de traducerea în franceză (1614, prima parte, traducător César Oudin), cea în germană (1621, primele 22 capitole, traducător *Pahsch Basteln von der Sohle*), și cea în italiană, (1622, prima parte, traducător Francosini), în România, *Don Quijote* va fi tradus 2 secole mai târziu. Astfel, la 13 aprilie 1839, Ion Heliade Rădulescu publică în „Curierul românesc” prima traducere în „românește din franțozește dupe Florian de I.R.”⁵ a prologului și a primelor 14 capitole sub denumirea *Don Chișot de la Mașa*.

În sprijinul demonstrației noastre vom face apel la conceptul de *retraducere*. Având în vedere polisemia termenului⁶ menționăm că vom face referire și ne vom raporta doar la definiția care explică noțiunea ca desemnând „traducerile simultane, consecutive sau ulterioare ale unei opere literare”⁷.

În același scop vom recurge și la studiul lui Paul Bensimon, *Retraducerea*⁸, de la care preluăm ideea conform căreia prima traducere a unei opere literare „aclimatizează opera străină” în cultura în care este exportată, cu alte cuvinte, prima traducere încearcă să adapteze textul în specificul culturii gazdă.

² Victor Ivanovici, *Un caftan pentru Don Quijote*, Ed. Ideea Europeană, București 2011, p.120.

³ Antoine Berman, *Pour une critique des traductions : John Donne*, Gallimard, Paris, 1995, p.84.

⁴ Potrivit unui studiu realizat de Carmelo Cunchillos Jaime, intitulat *Traducciones inglesas del Quijote (1612-1800)*, La primera traducción inglesa del Quijote de Thomas Shelton (1612-1620), publicat de Julio César Santoyo și Isabel Verdaguer în volumul *De clásicos y traducciones. Versiones inglesas de clásicos españoles (ss XVI-XVII)*, Ed. PPU, Barcelona, 1892, pp. 89-113, există date concludente care fac dovada faptului că în anul 1607 Thomas Shelton finalizase deja traducerea primei părți din *Don Quijote*.

⁵ Ion Heliade-Rădulescu, *Început de Bibliotecă Universală*, în vol. *Critică literară*, Editura Minerva, București, 1979, op.cit., p. 130.

⁶ Conceptul de retraducere a cunoscut mai multe accepțiuni, printre care și traducerea unei opere literare prin intermediul unei alte limbi, astfel el este definit ca traducere prin intermediul altei traduceri. O altă definiție explică retraducerea ca fiind fenomen

⁷ Elizbieta Skibinska, *La retraduction, manifestation de la subjectivité du traducteur*, în *Palimpsestes*, 4, *Retraduire*, Publication de la Sorbonne Nouvelle, Paris, 1990, p. 2.

⁸ Paul Bensimon, *Présentation*, în „*Palimpsestes*”, 4, Ed. Sorbonne Nouvelle, 1990, p. IX.

Pentru claritatea expunerii facem apel la fragmentul în care Paul Bensimon dezvoltă această idee:

„Prima traducere realizează - de cele mai multe ori s-a realizat - naturalizarea operei străine. Ea tinde să simplifice alteritatea acestei opere cu scopul de a o integra mai bine în alta cultură. Ea apare frecvent - a apărut frecvent - ca o adaptare care respectă prea puțin formele textului original. În mod general prima traducere are ca scop aclimatizarea operei străine, fiind supusă cerințelor socio-culturale care privilegiază destinatarul operei traduse”⁹

Pornind de la această idee vom încerca să validăm faptul că traducerea lui Heliade-Rădulescu „aclimatizează” opera lui Cervantes în cultura românească, realizând o adaptare a textului în specificul național, care are rolul de a introduce istoria lui *Don Quijote* în cultura și literatura română.

Traducerea după care însuși Heliade-Rădulescu face cunoscute în limba română aventurile lui Don Quijote se îndepărtează substanțial de original, Florian înlocuind părți din text, prin corectare și eliminare schimbându-se considerabil semnificațiile auctoriale. La acestea se vor adăuga libertățile lui Heliade, intervențiile proprii, renunțarea traducerii sonetelor, abrevierile improvizate, expresiile traduse confuz, temperările și „floricelile” stilistice, instabilitatea limbii române și vocabularul sărac la acele vremuri. Pentru a justifica aceste considerații am ales următorul fragment:

“Desocupado lector: sin juramento me podrás creer que quisiera que este libro, como hijo del entendimiento, fuera el más hermoso, el más gallardo y más discreto que pudiera imaginarse. Pero no he podido yo contravenir al orden de naturaleza, que en ella cada cosa engendra su semejante. Y, así, ¿qué podía engendrar el estéril y mal cultivado ingenio mío, sino la historia de un hijo seco, avellanado, antojadizo y lleno de pensamientos varios y nunca imaginados de otro alguno, bien como quien se engendró en una cárcel, donde toda incomodidad tiene su asiento y donde todo triste ruido hace su habitación?”¹⁰

„Leneșe cititor, am trebuință să-ți jur că această scriere este cea mai frumoasă, cea mai desăvârșită, cea mai plăcută din toate cărțile? Din nenorocire, tu știi foarte bine că dupe faptă cunoaște cineva pe făcător. Ce alt ar fi putut produce un duh atât de puțin cultivat ca al

⁹ Paul Bensimon, op.cit., p. IX. « La première traduction procède souvent- a souvent procédé- à une naturalisation de l’œuvre étrangère ; elle tend à réduire l’altérité de cette œuvre afin de mieux l’intégrer à une culture autre. Elle s’apparente fréquemment- s’est fréquemment apparentée- à l’adaptation en ce qu’elle est peu respectueuse des formes textuelles de l’original. La première traduction vise généralement à acclimater l’œuvre étrangère en la soumettant à des impératifs socio-culturels qui privilégient le destinataire de l’œuvre traduite ».

¹⁰Miguel de Cervantes, *El Ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha*, Centro virtual Cervantes, <http://cvc.cervantes.es/literatura/Clasicos/quijote/edicion/parte1/prologo/default.htm>

meu decât un sujet deșăntat, stravagant, fără șir, fără rânduială, plin de închipuiri, ce n-au plesnit nimănu prin gând? Apoi, când va fi o adică, eu scriu din temniță, și locul acesta zău, nu inspiră nicidecum”¹¹.

Începutul romanului este și el elocvent pentru a sugera transpunerea aproximativă folosită de Helide-Rădulescu:

„Într-un sat din Mancha, despre al cărui nume nu prea mă frământ cu firea ca să-mi aduc aminte, viețuia, e mult de atunci, unul din acei gentilomi ce au câte o lance veche, o păvază ruginită, un cal slab și un ogar...”¹²

Privită din perspectiva zilelor noastre, traducerea lui Heliade Rădulescu poate părea ingenuă, *Don Quijote* apare tălmăcit într-un limbaj ce astăzi l-am descrie ca fiind caragialian, spiritul cervantesc dispăre, prin folosirea unor cuvinte precum „damicelă”, „marafeturi”, „arțăgăiat”, „amorat cavalier”.

Pe lângă aceste neologisme ale limbii române de secol al XVIII-lea, Heliade Rădulescu folosește și termeni și expresii astăzi ieșite din uz: „am trebuință să-ți spun”, „n-a plesnit nimănu prin gând”, „după faptă cunoaște cineva pe făcător”, „deandărătălea”, etc.

La sfârșitul acestor considerații credităm opinia lui Paul Bensimon. Heliade-Rădulescu ne oferă, după propriile spuse, „un Don Chișotu român”¹³. Chiar dacă versiunea amintește de naivitatea compozițiilor Văcăreștilor sau ale primilor romantici, anul apariției sale, ea pregătește terenul pentru apariția versiunilor ulterioare având un statut reper.

Într-un asemenea context se explică necesitatea unei retraduceri care, va încerca să se apropie cât mai mult de original.

Procesul de integrare a operei traduse în cultura gazdă are drept consecință apariția abundentă și simultană a retraducerilor. Astfel se întâmplă și în istoria traducerilor lui *Don Quijote*, lucru ce poate fi probat parcurgând cronologic repertoriul întocmit în primul capitol. O multitudine de fragmente, adaptări, multe dintre ele anonime vor fi înregistrate în perioada cuprinsă între 1840 și 1890.

În ordine cronologică, următoarea referire, importantă în demersul nostru, se va opri asupra versiunii junimistului Ștefan Vârgolici: „o lucrare corectă, în lipsă de cine știe ce

¹¹ Ion Heliade-Rădulescu, *Don Chișot de la Mancha* din scrierile lui M. Cervantes, Ed....București, 1940, p. 5.

¹² Miguel de Cervantes, *Don Chishot de la Mancha*, tradus în română după traducerea din franceză a lui Florian, Tipografia Heliad, București, 1840, p.5.

¹³ Don Chisshot dela Mancha (din scrierile lui M. Cervantes). Tradus în românește din franțuzește (dupe Florian), în tipografia lui Eliad, București, 1840.

frumuseți de stil” însă cu „respectul originalului”¹⁴ în opinia lui Alexandru Popescu-Telega, „o traducere mai puțin norocoasă”¹⁵ în viziunea lui Sorin Mărculescu, „care se apropie prea puțin de performanțele stilistice ale textului de bază”¹⁶ și care „ar fi putut să reprezinte un eveniment important în hispanistica românească”¹⁷ potrivit relatărilor lui Iorgu Iordan.

Ca și în cazul lui Heliade-Rădulescu, meritele lui Ștefan Vârgolici aparțin de pionierat. Renumele său (primul traducător direct al lui Cervantes) este legat de curajul de a traduce direct din limba spaniolă într-un moment în care cultura românească se afla la începuturile modernizării.

Într-o perioadă în care circulau numeroase adaptări după romanul lui Cervantes, Ștefan Vârgolici îndrăznește să ofere cititorilor români prima traducere după originalul său. Această versiune vine să corecteze deficiențele traducerii lui Heliade-Rădulescu. Deși inițial junimistul păstrează numele cu care Heliade-Rădulescu face cunoscut publicului românesc personajul cervantin, *Don Chișot de la Manșa*¹⁸, el va opta ulterior pentru onomastica originală, *Don Quijote de la Mancha*.

Dacă în traducerea sa Heliade-Rădulescu atenuază diferențele dintre cultura română și cea spaniolă adaptând romanul în specificul românesc, misiunea lui Ștefan Vârgolici vizează exact contrariul. Diferența dintre culturi este accentuată, sunt introduse noțiuni noi, multe dintre ele explicate în note de subsol. Retraducerea caută să fie cât mai fidelă originalului, unul dintre interesele sale majore fiind cel de a recupera pierderile înregistrate de prima traducere.

În cele ce urmează vom încerca să numim factorii care au determinat apariția unor retraduceri ulterioare celei lui Vârgolici.

Pe lângă faptul că nu este finalizată, ceea ce va impune o retraducere care să satisfacă acest neajuns, întâlnim versiunea junimistului o omisiune importantă în contextul romanului. Este vorba de primele trei paragrafe din capitolul al IX-lea, importante pentru că introduc jocul cu măștile povestitorului. Aici Cervantes face referire la un istoric arab, un personaj

¹⁴ Alexandru Popescu-Telega, Încercări de traducere ale lui Don Quijote în românește în *Pe urmele lui Don Quijote*, p.82.

¹⁵ Sorin Mărculescu, Prefață la Miguel de Cervantes y Saavedra, *Don Quijote de la Mancha*, Pitești/București, Editura Paralela 45, 2004, p. V.

¹⁶ Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu (coord.), *Dicționarul scriitorilor români R-Z [DSR III]*, București, Editura Albatros, 2002, p.719.

¹⁷ Iorgu Iordan, *Los estudios hispánicos en Rumania*, în *Actas del Primer Congreso Internacional de Hispanistas*. Celebrat la Oxford între 6 și 11 septembrie 1962, coordonat de Cyril A. Johes, Frank Pierce, 1972, p.328.

¹⁸ Primele șase capitole din primul volum, publicate în „Convorbiri literare” nr. 6,7,12, Iași, 1884.

fictiv, Cide Hamete Benegeli, unul din presupușii autori al poveștilor lui Don Quijote, pe care el, Cervantes doar le traduce.

Remarcăm în versiunea junimistului și erori ce țin de nestăpânirea limbii spaniole. Spre exemplu, de multe ori „ante” (înainte) este confundat cu „antes” (înainte de), erori de redare a sensului: „gracioso” este tradus prin „grațios”, el desemnând termenul de nostim, hazliu; negăsind corespondențe potrivite la îndemână Vârgolici dă uneori o notă inadecvată expresiilor: spre exemplu piesa vestimentară a nobililor spanioli „calzas de velludo” este tradusă prin moldovenismul „nădragi de catifea”, „hilas y unguento” e tradus prin „ scame și unsoare”, etc.

Și el, ca și alți traducători ai epocii din care face parte, este nevoit să inoveze, să introducă neologisme pentru a suplini deficiențele unui lexic sărăcăcios al limbii române de la acele vremuri. Astfel, remarcăm în capitolul al II-lea traducerea expresiei spaniole „nos encomendamos a Díos” prin „să ne recomandăm lui Dumnezeu” care ar fi tradusă astăzi prin „să ne încredințăm lui Dumnezeu”; „caballero andante” apare în versiunea dată de Vârgolici drept „cavaler pribeag” și nu „cavaler rătăcitor” cum apare în traducerea tuturor versiunilor ulterioare.

Remarcăm însă și traduceri de finețe precum „să cauți pâine de floare de grâu” pentru expresia „buscar pan de trastrigo”.

Ștefan Vârgolici reușește totuși, prin această retraducere, să facă dovada faptului că este un bun cunoscător al operei lui Cervantes și al literaturii și culturii spaniole în general. În sprijinul acestor afirmații invocăm notele de subsol care însoțesc retraducerea, note care vin să clarifice termeni sau informații inaccesibile cititorilor români, inexistente în traducerea lui Heliade-Rădulescu.

Privită în ansamblu, traducerea este una fidelă, Vârgolici încercând, pe cât i-a stat în puteri, să rectifice neajunsurile traducerii lui Heliade-Rădulescu, să respecte originalul, însă îi scapă frumusețea limbajului cervantesc, umorul, ironia din jocurile de cuvinte, fervoarea dialogului, intertextualitatea, lipsuri ce anticipează apariția unor viitoare retraduceri.

De la o epocă la alta constatăm diferite viziuni asupra traducerii, ca atare, nu există o imagine unitară asupra procesului traductiv, ceea ce face ca instrumentarul critic privind versiunile romanului *Don Quijote* să fie diferit, cazurile fiind unele particulare. O judecată a traducerilor de început de secol al XIX-lea prin prisma normelor traductologiei moderne ar fi improprie și nejustificată.

Dezideratul acestei lucrări constituie demersul nostru diacronic prin care încercăm să aflăm în ce măsură traducerea lui Don Quijote se influențează reciproc. Prezentarea faptelor și exercițiul comparativ al retrăducerilor romanului *Don Quijote* ne vor apropia de demonstrația noastră a cărei miză vine să stabilească dacă există sau nu o asumare deliberată a relațiilor dintre aceste retrăduceri și ce aduce nou versiunea lui Alexandru Popescu-Telega în acest proces.

Potrivit unui studiu realizat în 2007 de Mircea Popa, *Relații culturale și literare româno-spaniole de-a lungul timpului*¹⁹, editura Cugetarea din București publică în 1935 traducerea primului volum din *Don Quijote* în traducerea lui Alexandru Iacobescu și în 1936 cel de-al doilea²⁰. Conform unor studii anterioare (2006), cele realizate sub coordonarea Georgianeii Lungu Badea, *Repertoriul traducătorilor români de limbă franceză, italiană, spaniolă (secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Studii de istorie a traducerii (I))*²¹ și *Repertoriul traducerilor românești din limbile franceză, italiană, spaniolă din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Studii de istorie a traducerii II*²² și conform investigațiilor personale efectuate în arhivele Bibliotecii Naționale, volumele publicate la Editura Cugetarea nu conțin anul publicației, drept urmare, informația potrivit căreia există o traducere integrală publicată înaintea versiunii lui Popescu-Telega rămâne nevalidată.

În prefața volumului, Alexandru Iacobescu declară că a efectuat traducerea după original, nu din franceză, ca versiunile anterioare și că este prima „tălmăcire integrală”.²³ Încă din primele pagini ale traducerii întâlnim grafia franceză: Quixada²⁴, în original apare Quejada, „Roncevaux”²⁵, denumirea pentru teritoriul spaniol Roncesvalles, cum de altfel este numită regiunea în original, numele Reynaldo de Montalban apare Renaud de Montauban, etc., motiv pentru care speculăm că Alexandru Iacobescu se sprijină în traducerea sa și de o versiune franceză²⁶.

¹⁹ Mircea Popa, *Relații culturale și literare româno-spaniole de-a lungul timpului*, Editura Aeternitas, Alba Iulia, 2007, p.86.

²⁰ Miguel de Cervantes Saavedra, *Don Quijote*, Vol. I–II. Ed. Cugetarea, București, s.a., traducător Al. Iacobescu.

²¹ Georgiana Lungu Badea, *Repertoriul traducătorilor români de limbă franceză, italiană, spaniolă (secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Studii de istorie a traducerii (I))*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2006.

²² Georgiana Lungu-Badea, *Repertoriul traducerilor românești din limbile franceză, italiană, spaniolă din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Studii de istorie a traducerii II*, Universitatea de Vest, Timișoara, 2006.

²³ Miguel de Cervantes Saavedra, *Don Quijote*. Vol. I, Editura Cugetarea, București, s.n., pp. 14-15.

²⁴ Miguel de Cervantes Saavedra, *Don Quijote*, Vol. I–II. Ed. Cugetarea, București, s.a., traducător Al. Iacobescu, p.32.

²⁵ Ibidem, p.29.

²⁶ În cercetarea noastră am remarcat faptul că traducătorii lui Cervantes specifică și fac referire la edițiile originalului de care s-au folosit pentru realizarea traducerii, acest amanunț lipsind la Al. Iacobescu.

Într-un studiu realizat în 1942, *Încercări de traducere ale lui Don Quijote în românește*²⁷, Alexandru Popescu - Telega întocmește inventarul critic al traducerilor romanului efectuate până atunci, din acest inventar lipsind versiunea lui Al. Iacobescu. Să nu fi cunoscut hispanistul existența acestei traduceri? Îndoielnic, având în vedere faptul că cei doi sunt contemporani, își desfășoară activitatea în același oraș, Craiova, și, mai mult decât atât, un eveniment precum traducerea integrală a romanului Don Quijote nu ar putea trece neobservat de un hispanist. Să fi exclus Popescu-Telega deliberat această traducere din inventarul său critic? Din păcate aceste lucruri nu pot fi elucidate. O situație clară asupra faptelor ar fi răspuns la o întrebare importantă pentru studiul nostru: în ce măsură una din aceste traduceri se bazează sau este influențată de cea anterioară. Este traducerea lui Al. Iacobescu influențată de cea a lui Popescu-Telega sau viceversa?

Cert este că aceste traduceri nu sunt despărțite de zeci de ani, ele apar la diferențe mici una de alta, în cazul în care ipoteza conform căreia Iacobescu publică traducerea sa în 1936 sau chiar simultan dacă luăm în calcul faptul că în 1942 Popescu-Telega nu menționează existența sa.

Contextul apariției simultane a traducerilor este explicat de Elizbieta Skibinska în studiul său *La retraduction, manifestation de la subjectivité du traducteur*,²⁸ (*Retraducerea, manifestarea subiectivității traducătorului*). În opinia sa, traducerile succesive, simultane realizează „procesul de integrare a operei traduse în cultura gazdă”. Astfel, întâlnim un fenomen: apar abundent retraduceri, fapt confirmat istoric din repertoriul primelor traduceri ale romanului. Traducătorii înscriși în acest fenomen vor fi în competiție, fiecare dorind să ofere o versiune cât mai bună a originalului.

În cele ce urmează vom prezenta în oglindă cele două versiuni pornind de la fragmente de text:

Text sursă	Al. Popescu-Telega	Al. Iacobescu
„Desocupado lector: sin juramento me podrás crear que	„Neocupat cititor, fără să mă jur, mă poți crede: aș vrea să fie această carte, ca rod al priceperii, cea mai frumoasă,	„Cititor stăpânit de lenevie, tu mă vei crede fără să mai fie nevoie de jurământ, când

²⁷ Alexandru Popescu-Telega, *Încercări de traducere ale lui Don Quijote în românește* în *Pe urmele lui Don Quijote*, Casa Școalelor, București, 1942, pp.80-81.

²⁸ Ibidem.

<p>quisiera que este libro, como hijo del entendimiento, fuera el más hermoso, el más gallardo y más discreto que pudiera imaginarse. Pero no he podido yo contravenir al orden de naturaleza, que en ella cada cosa engendra su semejante. Y, así, ¿qué podía engendrar el estéril y mal cultivado ingenio mío, sino la historia de un hijo seco, avellanado, antojadizo y lleno de pensamientos varios y nunca imaginados de otro alguno, bien como quien se engendró en una cárcel, donde toda incomodidad tiene su asiento y donde todo triste ruido hace su habitación? ²⁹</p>	<p>cea mai mândră și cea mai chibzuită din câte se pot închipui. Dar nu mi-a fost îngăduit să mă împotrivesc rânduiei firi, care hotărăște ca fiece lucru să-și zămislească semenul. Și astfel ce putea zămisli sterpul și neîngrijitul meu duh decât povestea unui fecior uscățiv, costeliv, mofturos, plin de gânduri felurite și niciodată închipuite de altcineva, așa cum se cade cui a fost zămislit în temniță (notă traducător), unde toată stinghereala sălăsluiește și unde tot tristul zgomot își are lăcașul?³⁰</p>	<p>îți voi spune că așa avea dorința ca această carte, odraslă a minții mele, să fie cea mai bine întocmită, cea mai frumoasă și cea mai dibace din câte se pot închipui. Dar, vai, mi-a fost cu neputință să scap de legea firească, neînduplecată care ține ca orice om să nu dea naștere decât fapturilor asemeni acelor cari îl inconjoară. Prin urmare, ce ar fi putut să zămislească o minte stearpă și rău călăuzită ca a mea, dacă nu povestea unui copil slab, deșirat, zăpăcit, stăpânit de gânduri ciudate, pe cari nu le întâlnești la nicio altă faptură,- într-un cuvânt, asemănătoare cu a oricărei alte ființe-, născută poate într-o temniță în care orice fel de strâmtoare se ivește nestânjenită și în care își face cuib vuietul cel mai înfricoșător?³¹</p>
--	--	--

²⁹<http://cvc.cervantes.es/literatura/Clasicos/quijote/edicion/parte1/prologo/default.htm>

³⁰ Miguel de Cervantes Saavedra, Iscusitul Don Quijote de la Mancha, I, II, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București 1944, traducător Alexandru Popescu Telega, p. 59.

³¹ Miguel de Cervantes Saavedra, Don Quijote de la Mancha, vol I, Editura cugetarea, s.a., traducător Al. Iacobescu, pp.27-28.

--	--	--

În opinia noastră, o evaluare corectă a unei traduceri trebuie să ia în calcul, pe lângă subiectivitatea fiecărui traducător în parte și scopul, intenția acestuia. Orice retraducere ar trebui să fie precedată de o cronică în care traducătorul să-și explice intențiile, motivația necesității versiunii sale, opțiunile traductive. Orice retraducere conține întotdeauna o etică, o ideologie a propriei alcătuirii ce conferă coerență la nivelul întregului. În cazul în care această ideologie nu este prezentată în prefața traducerii, ea se poate întrevădea din acel *modus operandi* propriu fiecărui traducător.

Tributar principiului fidelității, după cum însuși declara în *Înștiințarea* ce precedă traducerea primului volum al romanului, Alexandru Popescu Telega își propune să fie credincios originalului³².

O analiză structurală este una dintre cele mai eficace metode de abordare a textului literar. Sub aspect sintactic vom urmări cum au fost frazate traduceri în raport cu textul original. Un inventar semantic al fragmentului supus analizei relevă faptul că Alexandru Popescu-Telega merge pas la pas cu textul sursă fiind cel mai aproape de structura spaniolă, în timp ce Alexandru Iacobescu optează pentru diluarea frazelor. El se îndepărtează de frazarea textului original, traducând conținutul care corespunde intenției actoriale cu o mai mare lejeritate, diluările acestuia marcând fraze mai lungi implicit noi semne de punctuație. Astfel, cea de-a doua frază se deschide cu o expresie inexistentă în discursul lui Cervantes, cu o ușoară culoare locală, și anume: „dar, vai, mi-a fost cu neputință”; în ultima frază din acest fragment adjectivul „varios” (felurite, diverse) este înlocuit de adjectivul „ciudat” (alunecare de sens), de o subordonată („pe cari nu le întâlnești la nicio altă făptură”) la care se adaugă o propoziție incidentă, „într-un cuvânt, asemănătoare cu a oricărei alte ființe”, fapt ce determină și îndepărtarea de la juxtapunerea și topica originalului.

Felul în care traducătorii aleg să redea povestea lui *Don Quijote* în limba română atinge un alt aspect al analizei noastre, cel stilistic. Potrivit remarcilor anterioare, deducem că Alexandru Iacobescu privilegiază forma în care este redat sensul servindu-se, după cum am putut constata, de mici intervenții proprii. Adăosul nu este însă unul fericit și în cazul cuvântului „poate” care distorsionează mesajul transformând propoziția într-o dubitativă.

³² Miguel de Cervantes Saavedra, *Iscusitul Don Quijote de la Mancha*, I, II, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București 1944, traducător Alexandru Popescu Telega, p. 55.

La nivel morfologic, spre deosebire de Heliade Rădulescu, care traduce „desocupado lector” prin „leneș cititor, Alexandru Popescu Telega optează pentru o traducere mot-a-mot, și anume: „neocupat cititor”. Versiunea lui Alexandru Iacobescu însă, nu se îndepărtează de cea lui Heliade, el luând decizia să păstreze adjectivul „leneș”, nuanțând expresia și diluând fraza cu ajutorul participiului „stăpânit” de lenevie. Trei decenii mai târziu, retraducerea lui Ion Frunzetti și Edgar Papu vine să îmbunătățească aceste variante; aceeași termeni sunt traduși prin „cetitorule lipsit de alte treburi”. Forma veche „cetitorule” vine să recupereze culoarea limbajului cervantin, iar traducerea adjectivului „desocupado” corectează platitudinea versiunii lui Popescu Telega, termenul „neocupat” fiind explicat prin „lipsit de alte treburi”. Cum orice retraducere vine să îmbunătățească versiunile anterioare, Sorin Mărculescu, ultimul traducător al romanului, redă aceeași secvență prin „cititorule tihnit”.

Următorii termeni asupra cărora ne vom opri sunt „hijo del entendimiento” și „ingenio mío”. În dorința de a fi cât mai fidel expresiei Alexandru Popescu Telega traduce „hijo del entendimiento” prin „rod al priceperii” și „ingenio mio” prin „duh” (probabil servindu-se de versiunile anterioare - Heliade, Vârgolici - unde apare la fel). A traduce litera ține de o oarecare precizie, astfel încât traducerile literale, în acest caz cea a lui Popescu-Telega pot parea stângace. Versiunea lui Alexandru Iacobescu vine să redea spiritul expresiei: „odraslă a minții mele” fiind socotită cea mai potrivită traducere, inclusiv de traducătorii ulteriori, care o preiau întocmai. Doar Sorin Mărculecu va decide înlocuirea substantivului „minte” cu sinonimul său „intelect”.

Următorul fragment dezbătut deschide primul capitolul al romanului. Am ales această secvență de text, ofertantă în opinia noastră, din punct de vedere al culturilor, întâlnim termeni care descriu portul lui *Don Quijote*, specific unui hidalgo spaniol și feluri de mâncare specific iberice:

Text sursă	Al. Popescu-Telega	Al. Iacobescu
„En un lugar de la Mancha, de cuyo nombre no quiero acordarme, no ha mucho tiempo que vivía un hidalgo de los de lanza	“Într-un târg din Mancha, de al cărui nume nu vreau să-mi amintesc, trăia nu de multă vreme un hidalgo din cei, cu suliță în panoplie, păvază ruginită, cal hămesit și ogar de vânătoare. Pe o mâncare de vacă mai des decât de	„Într-un oarecare târg din Mancha, al cărui nume nu vreau să mi-l amintesc, trăia odată un hidalgo, dintre cei cari își păstrează sulița la locul convenit, au un scut

<p>en astillero, adarga antigua, rocín flaco y galgo corredor. Una olla de algo más vaca que carnero, salpicón las más noches, duelos y quebrantos los sábados, lentejas los viernes, algún palomino de añadidura los domingos, consumían las tres partes de su hacienda. El resto della concluían sayo de velarte, calzas de velludo para las fiestas con sus pantuflos de lo mismo, los días de entre semana se honraba con su vellori de lo más fino. Tenía en su casa una ama que pasaba de los cuarenta, y una sobrina que no llegaba a los veinte, y un mozo de campo y plaza, que así ensillaba el rocín como tomaba la podadera. Frisaba la edad de nuestro hidalgo con los</p>	<p>vițel, pe afumături cu legume și oțet seara, jumări cu șuncă sâmbăta, linte vinerea și câte un porumbel pe deasupra duminicele, i se duceau aproape trei sferturi din averea lui. Restul îl cheltuia pe o manta de dimie, ciorapi de mătase până peste genunchi în zilele de sărbătoare cu pantofi la fel și pe îmbrăcăminte de mohair subțire cu care se cinstea peste săptămână. Avea în casă o jupâneasă trecută de patruzeci de ani, o nepoată cu douăzeci neîmpliniți și un băiat prin curte ce se pricepea tot așa de bine să înșeueze mârțoaga cât și să altoiască pomii. Vârsta hidalgului nostru să tot fi fost de cincizeci de ani; era bărbat vânjos, osos la trup, uscățiv la față, se scula totdeauna în zori și îi plăcea vânătoarea. Zic că avea porecla de Quijada sau Quesada, fiindcă aici sunt câteva deosebiri de la autorii care au scris despre aceasta; deși după presupuneri aproape de adevăr se lasă să se înțeleagă că se numea Quejana. Dar lucrul n'are însemnătate pentru povestea noastră; ajunge să nu ne depărtăm în</p>	<p>vechii rotund, un cal înalt și slab și un ogar de vânătoare. O oală în care fierbea mai multă carne de vacă decât de berbec, o zeamă acră aproape în fiecare seară, o ciorbă de măruntaie Sâmbăta, Linte Vinerea și vreun pui de porumbiel pe deasupra duminica îi mistuiau trei părți din venit. Din ce-i mai rămânea, izbutea să-și crioască o manta din postav fin, o pereche de nădragi de catifea și încălțăminte din aceeași ștofă pentru zile de sărbătoare, - purtând în zilele obișnuite, o haină croită dintr-un postav trainic, nu însă prea gros. Trăiau în casa lui o îngrijitoare care trecuse de patruzeci de ani, o nepoată care nu împlinise încă douăzeci de ani și o slugă pe care o întrebuița și la câmp și la grajd, foarte pricepută să puie șeaua pe cal ori să mânuiască cosorul. Vestitul nostru hidalgo se</p>
---	--	--

<p>cincuenta años, era de complexión recia, seco de carnes, enjuto de rostro; gran madrugador y amigo de la caza. Quieren decir que tenía el sobrenombre de Quijada o Quesada (que en esto hay alguna diferencia en los autores que deste caso escriben), aunque por conjeturas verosímiles se deja entender que se llama Quijana; pero esto importa poco a nuestro cuento; basta que en la narración dél no se salga un punto de la verdad.”³³</p>	<p>depănatea ei nici cu o iotă de adevăr.”³⁴</p>	<p>apropia de cincizeci de ani; era vânjos, slab, cu chipul uscat; se culca disdedimineată și-i plăcea mult vânătoarea. S’a svonit cândva că se numea Quixada sau Quesada (fiindcă în această privință nu s-au împăcat niciodată acei cari au scris despre el); dar, după presupunerile cele mai temeinice părea să se fi numit Quixana. Asta n’are prea mare legătură cu povestea noastră: e de ajuns ca în cuprinsul ei să nu ne îndepărtăm prea mult de adevăr.”³⁵</p>
--	---	--

Pornind de la acest fragment vom urmări felul în care au fost recuperate funcțiile informativă, importatoare și asociativă, traducătorului revenindu-i misiunea de a găsi corespondenți în limba română, termeni care să redea specificitatea a unor termeni precum „lanza en astillero”, „adarga antigua”, „olla de algo más vaca que carnero”, „duelos y quebrantos” „calzas de velludo”.

„Lanza (lance) en astillero” este asociat de Popescu-Telega cu „suliță în panoplie”, iar „adarga”, scut de origine arabă (oval, din piele) ieșit din uz în secolul al XVI-lea când se

³³ Miguel de Cervantes Saavedra, *Don Quijote de la Mancha*, edición del Instituto Cervantes, 2004, p.29.

³⁴ Miguel de Cervantes Saavedra, *Iscusitul Don Quijote de la Mancha*, vol I, Fundația pentru Literatură și artă, București, 1944, traducător Alexandru Popescu-Telega, pp.70-71.

³⁵ Miguel de Cervantes Saavedra, *Don Quijote de la Mancha*, vol I, Editura cugetarea, s.a., traducător Al. Iacobescu, pp.27-28.

folosea scutul de lemn ori metal „zarga”, este tradus prin „păvază”. Arhaismul termenului din limba spaniolă este recuperat în acest caz de traducător, astfel fiind redată distanța spațio-temporală.

În ceea ce privește segmentul „olla de algo más vaca que carnero”, termenul „carnero” desemnează carne de oaie și nu de vițel; o opțiune lexico-semantică riscantă în opinia noastră: departe de a crede că hispanistul nu cunoștea sensul acestui termen intuim mai curând că intenția sa a fost să sugereze modestia hidalgului de țară, condiție ce transpare din meniul său zilnic, adaptat după putință.

Faimosul și atât de discutatul fel de mâncare „duelos y quebrantos” a fost redat de Popescu-Telega prin „jumări cu șuncă”, astfel reușind să asimileze termenul original și să-l aclimatizeze în spațiul cultural românesc.

Tot la nivel lexico-semantic observăm în strategia traductivă a hispanistului faptul că evită pe cât posibil folosirea arhaismelor. Pentru discursul lui Don Quijote Cervantes repune în circulație cuvinte arhaizate, dispărute inclusiv din limba spaniolă a secolului al XVI-lea. Pentru a nu folosi o limbă română rustică Telega se folosește de „expresii nobile”. Avem exemplul „calzas de velludo”, mot a mot însemnând ciorapi de catifea, tradus de Telega prin „ciorapi de mătase” și nu „nădragi de catifea” cum apare în versiunea lui Vârgolici.

Preocupat de latura informativă a textului Alexandru Popescu-Telega va insera numeroase note de subsol, mai frecvente și mai abundente decât cele oferite anterior de Vârgolici; pentru unii termeni explică proveniența (exemplu: „cuvantul hidalgo este compus din hijo- fiu și de algo-de ceva, prin urmare fecior de neam, boier. Aici hidalgo ar fi mai puțin decât un mare boier; numai boiernaș”) uneori își justifică traducerea oferind lămuriri (cazul „duelos y quebrantes), alteori sunt clarificate aluzii istorice și culturale, etc. Multe din aceste note de subsol sunt menite să informeze cititorul, să-i facă cunoscute valorile culturii spaniole.

Acest lucru nu se întâmplă și în versiunea pe care o dă Alexandru Iacobescu romanului, unde notele de subsol sunt aproape inexistente.

Punerea în oglindă a celor două versiuni scoate în evidență mici diferențe asupra cărora ne vom opri pe rând. Prima constatată este sulița „în panoplie” la Popescu-Telega, „la locul convenit” în adaptarea lui Iacobescu, ambele desemnând termenul „astillero”, în spaniolă „lugar para guardar maderos y astas, percha para las lanzas o armas”, conform Dicționarului Academiei Spaniole), loc în care se depozitează sulițe, lance, suport pentru lance sau arme. Alexandru Iacobescu optează pentru o diluare a sintagmei în doi termeni fără a găsi însă un echivalent noțiunii din limba spaniolă, ca în cazul traducerii lui Popescu-Telega.

Privitor la traducerea meniului lui Don Quijote, în versiunea lui Iacobescu ea nu apare explicită, fiind mai curând expusă în manieră aproximativă. Următoarea deosebire o întâlnim la expresia « tomar la podadera » pe care Al. Iacobescu o traduce mot a mot, a “mânui un cosor”. Echivalentul găsit de Popescu-Telega, “să altoiască pomii”, este, în schimb, o interpretare a expresiei spaniole, corectă de altfel.

Ceea ce intrigă în traducerea lui Al. Iacobescu este, însă grafia franceză: Quixada/Quixana ³⁶, în original apare Quejada/Quejana, motiv pentru care intuim că Alexandru Iacobescu nu se folosește doar de versiunea spaniolă, el se sprijină în traducerea sa și de o versiune franceză, lucru confirmat de-a lungul întregii sale transpuneri.

Paralelismul nostru se va încheia cu ultimile versiuni ale romanului. Din 1944, anul în care Popescu-Telega publică, am îndrăzni să spunem, prima traducere integrală (cu excepția traducerii sonetelor) a romanului având ca suport originalul spaniol, până în 1965 anul apariției traducerii lui Frunzetti și Papu, apare știința traducerii și odată cu ea noi criterii și norme traductologice.

Evaluarea noastră ține cont și de subiectivitatea traducătorului, felul în care înțelege, abordează și interpretează textul, ținând de priceperea fiecărui traducător în parte. După o perioadă de timp considerabilă (64 de ani) Sorin Mărculescu își expunea și el intenția în *nota liminară* ce însoțește traducerea: cu versiunea lui el încercă să realizeze o „literaritate expresivă”, departe de intenția de fidelitate proclamată de Popescu-Telega pentru descrierea și justificarea propriei lucrări.

Pe lângă factorul anterior expus (apariția normelor traductologice), necesitatea apariției acestor ultime retraduceri a fost determinată de o succesiune de împrejurări; în mod paradoxal traducerile au o viața mai scurtă decât originalul și acest fapt se datorează evoluției limbii care implică un proces permanent de dezvoltare și îmbogățire; necesitatea unei retraduceri este determinată în acest caz de factori externi traducerii. Primul expus al fi cel istoric: traducerile se învechesc, limba își iese din uz, însă scopul retraducerii nu este determinat doar de factorul socio-cultural și istoric care aduce modificări textului la nivel lexical. Odată cu evoluția limbii, se diversifică gusturile. Acesta este un alt factor ce determină apariția unei retraduceri, evoluând gusturile, evoluează convențiile literare, în cazul nostru, normele traductologiei.

³⁶ Miguel de Cervantes Saavedra, Don Quijote, Vol. I-II. Ed. Cugetarea, București, s.a., traducător Al. Iacobescu, p.32.

Dincolo de acești factori exteriori traducerii se impunea o nouă retraducere care să suplonească lipsurile celor anterioare, să le corecteze greșele.

Primul fragment supus în analiza precedentă evoluează astfel:

Ion Frunzetti și Edgar Papu	Sorin Mărculescu
„Cetitorule lipsit de alte treburi, și fără să mă jur m-ai putea crede că tare-aș vrea să fie cartea asta, ca una ce-i odrasla minții mele, cea mai desfătătoare și mai înțeleaptă din câte s-ar putea închipui. Dar n-am avut cum face eu de-andoaselea decât cer legile naturii, că-n sânul ei făptura toată, naște doar ce-i seamănă. Așa că, la ce să fi putut da ea născare, așa de stearpă și de lipsită de orice șlefuială a culturii cum îmi e biata minte, dacă nu istoriei unui plod uscat ca acesta, așos și plin de toane și de hachițe, avanbătut de gânduri felurite, ce n-au trecut nicicând altcuiva prin cap, cum se și potrivește să se nască un prunc a cărui zămislire s-a petrecut în temniță, unde-i la el acasa orice neajuns și unde-și fac cuiabar toate zvonurile lugubre? ³⁷	„Cititorule tihnit: mă poți crede fără jurământ că tare-aș fi vrut ca această carte, ca odraslă a intelectului, să fi fost cea mai frumoasă, mai falnică și mai discernătoare (notă traducător) din câte s-ar putea închipui. Nu am putut încălca însă rânduiala naturii, potrivit căreia, fiecare lucru își zămislește asemănătorul. Și atunci ce putea oare zămisli stearpa și lucrata mea ingeniozitate, dacă nu istoria unei odrasle uscățive, descărnate, năzuroase și pline de gânduri felurite și nemaiînchipuite de vreo alta, cum era și de așteptat din partea uneia zămislite într-o temniță (notă traducător), unde-și are vatra orice neplăcere și unde-ți face sălaş orice larmă posomorâtă? ³⁸

Restructurarea frazei la care au apelat anterior Popescu-Telega și Iacobescu continuă în cazul versiunii lui Frunzetti și Edgar Papu. Cele două puncte din versiunea originală vor fi înlocuite de virgulă doar de Sorin Mărculescu care respectă prozodia și frazarea cervantină.

La nivel lexical după cum deja menționasem retraducerea lui Ion Frunzetti și Edgar Papu îmbunătățește versiunea românească înlocuind „cititorule neocupat” prin „cititorule lipsit de alte treburi”. Sorin Mărculescu se va interpreta aceeași secvență prin „cititorule tihnit”.

Pentru termenul spaniol “discreto” care s-ar traduce astăzi prin discret, Sorin Mărculescu folosește un cuvântul “discernător” oferind o notă de subsol care îi justifică alegerea. “Discreto” și “discreción”, ne relevă traducătorul, erau “termeni fundamentali pentru

³⁷ Miguel de Cervantes Saavedra, Don Quijote de la Mancha, Vol I, Editura pentru Literatură Universală, București, 1965, traducători Ion Frunzetti și Edgar Papu, p. 9.

³⁸ Miguel de Cervantes, Don Quijote de la Mancha, vol. I, Pitești 2004, (traducere de Sorin Mărculescu), p. 9.

a caracteriza un model de comportare privilegiat în secolele al XVI-lea și al XVII-lea însemnând pe atunci “capabil de discernământ, cu minte, inteligent”. Ilustrând aceeași accepțiune semantică a cuvântului Ion Frunzetti și Edgar Papu optează pentru termenul “înțelept”, Alexandru Popescu-Telega traduce termenul prin “chibzuit”, Iacobescu prin “dibace”. Odată cu evoluția limbii, observăm cum acest termen evoluează de la o traducere la alta, fără a-i fi alterată însă semantica.

„Rânduiala firii” din traducerea lui Popescu-Telega va fi reluată de Sorin Mărculescu acesta optând să schimbe termenul „fire” cu un sinonim al său, „natură”. Spre deosebire de versiunile lui Iacobescu și Frunzetti în care verbul „engendrar” este tradus prin „a da naștere” Sorin Mărculescu dorește să păstreze plasticitatea expresiei și revine la o versiunea mai veche, la cea a lui Popescu-Telega care îl traduce prin „a zămisli”.

Privitor la notele de subsol, cele ale lui Sorin Mărculescu coincid de cele mai multe ori cu cele ale lui Popescu-Telega, cu deosebirea că ele sunt actualizate, aduc lămuriri suplimentare.

Următorul fragment analizat înregistrează reale progrese față de interpretările anterioare:

Ion Frunzetti și Edgar Papu	Sorin Mărculescu
<p>„Într-un sătuc din La Mancha, de-al cărui nume nu țin să-mi aduc aminte, nu-i mult de când trăia un hidalgo, din cei cu lance în panoplie, scut vechi, cal ogârjit și ogar de hăituit vânatul. Câte un ghiveci, mai mult cu carne de vacă decât de berbec, și seara cele mai adeseori tocană; jumări cu slănină sămbăta, linte vinerea și câte un porumbel fript duminica, pe deasupra, îi mistuiau trei sferturi din venit. Ce-i rămânea se ducea pe un pieptar de stofă aleasă, pe nădragi de sărbătoare, de catifea, și cu pantaloni la fel, căci peste săptămână se cinstea cu stofe de lână nevopsită, toarsă subțire. Avea în casă o chelăreasă trecută de 40 de ani, o nepoată care nu împlinise încă 20 și un argat, bun și la</p>	<p>„Într-un sat de prin La Mancha, al cărui nume nu voi săl țin minte, trăia nu demult un hidal dintre cei cu lance-n răstel, păvază veche din piele, gloabă costelivă și ogar iute de picior. Rasol, mai mult de vacă decât oaie, salăți de răcături mai mereu seara, ofuri și stropșiri sâmbăta, linte vinerea, câte un porumbel pe deasupra, duminica, îi înghițeau trei pătrimi din venituri. Restul, i se ducea pe un pieptar din postav fin, pantaloni de catifea pentru sărbători, cu papuci din același material, iar în zilele de peste săptămână își ținea rangul cu o stofă cenușie dintre cele mai fine. În casă avea o jupâneasă ce trecea de 40 de ani și o nepoată ce n-ajungea la 20 precum și un argat la fermă și pe afară, care</p>

<p>plugărie, și ca fecior în casă, la fel de priceput să înșeueze calul ca și să altioască pomii. Ani să tot fi avut hidalgul nostru ca la vreo 50: era bine legat și vânos la trup, uscățiv la față, se cula cu nopatea-n cap și era vânător pătimaș. Unora le place să spună că era poreclit Quijada ori Quesada-asupra acestui punct există oarecare divergențe de păreri între autorii care s-au ocupat de cazul lui-cu toate că, după conjecturile cele mai vrednice de crezare se poate deduce că i se zicea Quejana. Dar asta n-are cine știe ce însemnătate pentru povestirea noastră: e de ajuns ca, depănându-i firul, să nu ne îndepărtăm de adevăr nici cu o iotă.</p>	<p>înșeua gloaba și mai apuca și cosorul. Vârsta hidalgului nostru bătea spe 50. Avea fizic robust, uscățiv la trup, tras la față, mare matinal și prieten al vânătorii. pătimaș. Umblă vorbă că purta numele de Quijada sau Quesada-în această privință stăruind un dezacord printre autorii care scriu despre acest caz, deși prin conjecturi verosimile se dă de înțeles că îl chema Quijana. Dar lucrul e de mică însemnătate pentru povestea noastră: e de ajuns ca în istorisirea ei să nu ne abatem cu nicio nici iotă de la adevăr.</p>
--	---

Referenții culturale prezenți în această segvență au constituit piatra de încercare a tuturor traducătorilor. Termenii dezbătuți vor fi aceeași: „lanza en astillero”, „adarga antigua”, „olla de algo más vaca que carnero”, „duelos y quebrantos” „calzas de velludo”. „Lanza en astillero”, „lance în panoplie” în versiunea lui Fruntetti și Popescu-Telega este tradus de Sorin Mărculescu prin „lance în rastel”. Ambii termeni, atât panoplie cât și rastel ilustrează panoul, suportul pe care sunt așezate armele pentru păstrare, prin urmare nu sunt deosebiri la nivel semantic de la o traducere la alta. În ceea ce privește termenul „adarga antigua”, „scut vechi” în traducerile precedente, Sorin Mărculescu dorește să marcheze o distincție clară între scutul pătrat din lemn sau metal de origine germanică (în spaniolă zarga), folosit în secolul al XVI-lea și cel din piele, oval, de origine araba (darraq), ieșit din uz în secolul al XVI-lea. la care face referire de Cervantes; el va înlocui cuvântul „scut” cu „păvază veche din piele”, pentru a face o distincție clară între cei doi termeni.

Pentru a desemna felul de mâncare „duelos y quebrantos”, denumire metaforică a unui meniu de post, ce consta în ouă preparate în grasimea slăninei topite (scrob), Frunzetti preia traducerea lui Popescu-Telega, schimbând doar șunca în slănină în timp ce Mărculescu, preocupat și de aspectul stilistic al traducerii se mulează pe textul original echivalându-i expresivitatea cu interpretarea cvasiliterală „uofuri și stropșiri”.

Pentru sintagmele „olla de algo más vaca que carnero” ultimii traducători ai romanului corectează versiunea lui Popescu-Telega înlocuind carnea de vacă la care acesta face referire cu cea de oaie.

În ceea ce privește vestimentația lui Don Quijote, ea suferă modificări de ordin semantic de la o traducere la alta. Astfel, termenul „sayo” (de velarte), desemnând o haină de protecție, un anteriu, este tradus prin „manta” de Popescu-Telega și Iacobescu iar de Frunzetti și Mărculescu prin „pieptar”; „ciorapii de mătase” (Telega) sunt corecți de „pantalonii de catifea” (Mărculescu), iar „îmbrăcămintea de mohair subțire” (Telega) a fost înlocuită de „stofe de lână nevopsită stoarsă subțire” (Frunzetti) și „stofă cenușie din cele mai fine” (Mărculescu).

Analiza pasajelor din Don Quijote în contextul tuturor versiunilor românești ale romanului ar putea continua, însă o lucrare de o asemenea anvergură nu poate fi un studiu exhaustiv care să înregistreze toate problemele de traducere pe care le ridică opera lui Cervantes. Am articulat studiul nostru în jurul unor pasaje care au ridicat dificultăți de traducere, însă dezideratul acestui demers se limitează la o secțiune minimă, centrându-se pe versiunea lui Popescu-Telega, fără a o izola de celelalte retraduceri, întocmai pentru a o putea raporta la ele cu speranța de a-i putea evidenția strategiile traductive și meritele în vreme ce traductologia nu exista ca disciplină.

Spre deosebire de adaptarea lui Heliade-Rădulescu care încetățenește povestea lui Don Quijote prin înstrăinare, aceasta dând un aer local romanului, Alexandru Popescu-Telega se confruntă cu niște principii și legi ferme ce trebuiesc respectate pentru ca rezultatul final să fie unul corespunzător. Lui îi revine ingrata misiune de a recupera pierderile asumate de primele traduceri care au rolul de a introduce opera în cultura gazdă. El continuă misiunea lui Vărgolici finalizând traducerea romanului, îmbunătățind și corectând pe alocuri erorile versiunii acestuia. Interesul său major, după cum însuși o declară în precuvântarea romanului, este de a fi cât mai fidel originalului, fiind atent la literă, redând straniețea diferențelor culturale care se pierde în cazul primelor adaptări.

Analiza comparativă a traducerilor lui *Don Quijote* ne conduce către niște concluzii generale privind fenomenul retraducerii; în primul rând întâlnim două fenomene distincte: traducerile simultane (Popescu-Telega și Iacobescu) și traduceri caduce determinate de factorul istoric. În primul caz traducerile apar într-o competiție, fiecare traducător încercând să dea o versiune cât mai aproape de original, în cel de-al doilea ele vin să corecteze traducerile anterioare, să le actualizeze prin introducerea de cuvinte noi, neologisme.

Acest studiu nu ne va răspunde la întrebarea dacă a fost sau nu Alexandru Popescu-Telega un mare traducător, nu emite judecăți constatative și nu are pretenția descoperirii unor adevăruri fundamentale, însă în opinia noastră există o asumare deliberată a relațiilor dintre traduceri. Ele se influențează reciproc, scopul fiecăreia fiind cel de a le revizui pe cele anterioare, de a actualiza din punct de vedere lingvistic o traducere devenită caducă, de a îmbunătăți, corecta, fiecare element al versiunilor anterioare pregătind drumul traducerilor perfecte. Împlinirea unei traduceri este posibilă numai prin retraducere. După cum am putut constata din exercițiul comparativ atât Ion Frunzetti/Edgar Papu cât și Sorin Mărculescu vor prelua termeni din traducerea lui Alexandru Popescu-Telega, unii ca atare, alții cu mici modificări, o parte sunt actualizați, o parte înlocuiți prin corectură.

Traducerile coincid până într-un anumit punct cu istoria literaturii. Problematika traducerii rămâne însă, prin complexitatea ei, un domeniu vast ale cărui frontiere nu pot fi delimitate cu precizie. Într-o vreme în care încă se traducea sub influența epocii „frumoselor infidele”, în care noțiunea de proprietate intelectuală era elastică, Alexandru Popescu-Telega militează pentru o traducere pas la pas cu originalul, o traducere care să recreeze ambianța climatului cervantesc. Din această perspectivă versiunea lui Alexandru Popescu-Telega poate fi percepută ca un fenomen care împrumută din caracteristicile epocii din care face parte. Acest fenomen va rămâne constant în fiecare versiune românească a romanului spaniol punându-și amprenta pe fiecare retraducere.

Până în prezent nu există o istorie a criticii traducerilor romanului *Don Quijote* ceea ce denotă lipsa unui punct de vedere obiectiv privind calitatea traducerilor. Cu fiecare retraducere se înregistrează atât câștiguri cât și pierderi. Acest studiu poate servi drept model pentru cercetătorii interesați de fenomenul retraducerii sau poate fi un subiect copios pentru o teză de doctorat care descurajează *de plano* orice abordare în limitele unei simple recenzii.

BIBLIOGRAFIE:

- Cervantes Saavedra, Miguel de, *Iscusitul Don Quijote de la Mancha*, Editura Fundația regală pentru literatură și artă, București, 1944-1945, în traducerea lui Popescu-Telega, Alexandru
- Cervantes Saavedra, Miguel de, *Don Quijote de la Mancha*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1965, în traducerea lui Frunzetti, Ion, Papu, Edgar
- Cervantes Saavedra, Miguel de, *Minunatele isprăvi ale vestitului cavaler Don Quijote de la Mancha*, Editura Ion Creangă, București, 1974, în traducerea lui Alexianu, Alexandru
- Cervantes Saavedra, Miguel de, *Iscusitul hidalgo Don Quijote de la Mancha*, Editura Grai și suflet, București, 1994, în traducerea lui Frunzetti, Ion, Papu, Edgar

Cervantes Saavedra, Miguel de, *Don Quijote de la Mancha*, Editura Paralela 45, Pitești, 2004,
în traducerea lui Mărculescu, Sorin

Cervantes Saavedra, Miguel de, *Aventurile lui Don Quijote*, Editura Litera internațional,
București, 2009, adaptare Obiols, Anna

Popescu-Telega, Alexandru, *Pe urmele lui Don Quijote*, Casa Școalelor, 1942